

УДК 347.51:343.326

Альона Мамушкіна,
здобувач Національної академії прокуратури України

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Стаття присвячена розкриттю питання щодо визначення розміру відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення терористичного акту. Досліджується, зокрема, порядок відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою потерпілим внаслідок вчинення акту тероризму заробітної плати та інших доходів від його трудової діяльності, а також відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю годувальника. Особливу увагу приділено висвітленню досвіду європейських країн щодо встановлення способів і форм виплати грошової компенсації особам, які постраждали від злочинів.

Ключові слова: терористичний акт, відшкодування шкоди, каліцтво, ушкодження здоров'я, смерть годувальника, моральна шкода.

Постановка проблеми. Тероризм є невід'ємною частиною політичних і економічних процесів та являє собою серйозну загрозу громадській і національній безпеці. У сучасних умовах спостерігається активізація терористичної діяльності не тільки екстремістських організацій, окремих осіб, а й цілих держав. Проблема, яка неминуче виникає у зв'язку з вчиненням терористичних злочинів, полягає в захисті потерпілих від їх наслідків, зокрема у відшкодуванні заподіяної їм матеріальної шкоди. Для того, щоб визначити розмір компенсації, необхідно встановити насамперед обсяг і розмір шкоди, заподіяної потерпілому актом тероризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. У межах цієї статті видається актуальним дослідити деякі нюанси визначення розміру відшкодування шкоди, заподіяної в результаті вчинення терористичного акту. Це питання є предметом дослідження багатьох учених, однак у науці відсутня єдина точка зору з приводу визначення розміру заподіяної тероризмом шкоди. Вивченням цієї проблематики займалися, зокрема, такі вітчизняні науковці, як В. Крутов, В. Антипенко, А. Дорошенко, В. Ліпкан, Л. Мошкова, І. Шкурат.

Мета даної статті полягає у розкритті різних підходів до визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок вчинення терористичного акту.

Виклад основного матеріалу. У теорії цивільного права під обсягом відшкодування шкоди прийнято розуміти певну величину заподіяної шкоди, виражену в конкретних якісно еквівалентних формах, яку відповід-

но до закону заподіювач шкоди зобов'язаний надати потерпілому, щоб усунути негативні наслідки, які настали в результаті заподіяння шкоди матеріальним або нематеріальним благам останнього [1, с. 36].

Стосовно того, відшкодовується шкода в обсязі або розмірі, в літературі відсутня єдність думок. Так, деякі вчені вважають, що ці поняття мають однакове значення, відображаючи одну і ту ж сутність явища – певну величину тієї компенсації (в натуральній або грошовій формі), яку завдавач шкоди зобов'язаний надати потерпілому для усунення шкоди. Інші автори вважають, що категорії обсягу і розміру відшкодування шкоди мають самостійне значення і не є тотожними за своїм змістом [2, с. 99].

На нашу думку, обсяг і розмір відшкодування шкоди – це самостійні категорії, оскільки стаття 1166 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплює базовий принцип цивільного права про те, що шкода, заподіяна потерпілому, підлягає відшкодуванню в повному обсязі, тобто йдеться про те, що потерпілий має право на відшкодування завданих йому всіх видів ймовірної шкоди, а саме майнової та немайнової (моральної) [3]. У зв'язку із цим можна зробити припущення, що обсяг відшкодування являє собою величину, яка об'єднує в собі види тієї шкоди, яку може бути заподіяно суб'єкту. Розмір відшкодування шкоди тісно пов'язаний з обсягом, але не збігається з ним, оскільки повинен визначатися в грошовій або іншій формі, тобто він є кількісною характеристикою виду заподіяної шкоди.

Розглянемо порядок відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою потерпілим

внаслідок вчинення акту тероризму заробітної плати та інших доходів від його трудової діяльності. У разі відшкодування особі заробітку та інших доходів, які є основним джерелом засобів до її існування, яких вона позбавилася в результаті дій терористів, що призвели до тимчасової або стійкої втрати працездатності, необхідно враховувати такі моменти [4]. У сучасних соціально-економічних умовах під іншими трудовими доходами, які є основним джерелом засобів до існування, логічно розуміти всі легальні доходи, які отримував позивач, в тому числі і доходи, законно отримані в результаті підприємницької діяльності. Крім того, при цьому діє принцип відшкодування шкоди в повному обсязі, тобто допускається відшкодування як реальної шкоди, так і упущеної вигоди.

Для визначення розміру відшкодування заробітку чи іншого доходу потерпілого від акту тероризму повинні застосовуватися положення ЦК України. Порядок визначення розміру втраченого заробітку такий. По-перше, відповідно до частини 3 статті 1197 ЦК України до втраченого заробітку (доходу) включаються всі види оплати праці за трудовим договором за місцем основної роботи і за сумісництвом, з яких сплачується податок на доходи громадян, у сумах, нарахованих до вирахування податку [3]. До втраченого заробітку (доходу) не включаються одноразові виплати, компенсація за невикористану відпустку, вихідна допомога, допомога по вагітності та пологах тощо. По-друге, середньомісячний заробіток (дохід) обчислюється за бажанням потерпілого за дванадцять або за три останні календарні місяці роботи, що передували ушкодженню здоров'я або втраті працездатності внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я [3].

Відповідно до статті 1195 ЦК України фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо [3].

Відповідно до ЦК України під час визначення розміру втраченого потерпілим заробітку повинні бути з'ясовані такі обставини: 1) середній місячний заробіток (дохід) потерпілого до каліцтва чи іншого ушкодження; 2) ступінь втрати потерпілим професійної працездатності, а за її відсутності – ступінь втрати загальної працездатності. Ступінь

втрати потерпілим професійної працездатності встановлюється установою медико-соціальної експертизи. Розмір заробітку, що підлягає відшкодуванню, визначається у відсотковому відношенні до середнього місячного заробітку потерпілого до каліцтва або іншого ушкодження його здоров'я, відповідного ступеня втрати ним професійної працездатності [3].

Згідно з частиною 1 статті 1208 ЦК України за заявою потерпілого у разі підвищення вартості життя розмір відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, підлягає індексації на підставі рішення суду [3]. Щодо питання індексації в літературі була висловлена думка про те, що законодавець використав термін «підвищення рівня життя» невдало, оскільки індексація повинна проводитися і у разі зменшення вартості життя [5].

Стосовно додаткових витрат, які підлягають відшкодуванню відповідно до цивільного законодавства України, треба зазначити таке. Потерпілий від тероризму, здоров'ю якого заподіяно шкоду, набуває право на задоволення своїх вимог про відшкодування додаткових витрат за наявності двох умов: якщо він потребує їх і не має права на їх безкоштовне отримання. У зв'язку з цим вимога потерпілого про відшкодування додатково понесених витрат (у тому числі тих, які будуть понесені в майбутньому) підлягає задоволенню лише за умови, якщо буде встановлено, що особа потребує з об'єктивних причин (у зв'язку з особливим станом здоров'я) додаткових видів допомоги та догляду.

Розмір додаткових витрат слід визначати щодо вартості кожного виду цих витрат (лікування, додаткове харчування, придбання ліків, протезування, сторонній догляд, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних транспортних засобів, підготовка до іншої професії).

Знищення речі та її пошкодження являють собою різні форми зменшення майнової сфери потерпілого. Однак відмінність між ними лежить все ж в одній площині – у протиправності діяння. Так, якщо в результаті протиправної дії заподіювача річ втрачає лише окремі властивості, але в цілому може використовуватися, як і раніше, за призначенням, має місце пошкодження цієї речі; якщо ж річ втрачає всі свої властивості і, по суті, перестає служити колишнім господарським цілям, йдеться про її знищення [6, с. 406].

З урахуванням способів відшкодування шкоди, зазначених в ЦК України, це означає, що особа, яка завдала шкоди майну шляхом його пошкодження, зобов'язана привести

його в такий стан, в якому воно було до пошкодження: за свій рахунок провести необхідний ремонт речі або (якщо це можливо) відновити її своїми силами. Якщо ж майно потерпілого від акту тероризму знищено або не може бути відновлено в колишньому вигляді, а потерпілий не згоден прийняти замість зіпсованого або знищеного майна річ такого ж роду і якості, особа, відповідальна за заподіяння шкоди, зобов'язана компенсувати в грошовій формі завдані потерпілому у зв'язку з цим збитки.

При цьому відповідно до частини 3 статті 623 ЦК України збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно, – у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом [3]. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення.

Незважаючи на позитивність правового регулювання досліджуваного питання, не можна не відзначити і його недосконалість. Так, законодавець не відносить членів сім'ї інваліда-потерпілого до осіб, які мають право на відшкодування шкоди, що навряд чи, на нашу думку, можна вважати позитивним кроком у процесі становлення правової держави. Проте ця обставина не означає, що чоловік (дружина) не належить до зацікавлених осіб. Із цілком зрозумілих причин очевидно, що в результаті інвалідності незворотні обмеження як особистих немайнових, так і майнових прав відчуває не тільки потерпілий, але й члени його сім'ї в частині неможливості збільшення загального сімейного доходу, майна.

Вважаємо за доцільне включити в ЦК України норму такого змісту: «У разі визнання потерпілого інвалідом право на відшкодування шкоди мають: один із батьків, чоловік (дружина) або інший член сім'ї, незалежно від його працездатності, який не працює і зайнятий доглядом за перебуваючими на утриманні потерпілого його дітьми, онуками, братами і сестрами, які не досягли чотирнадцяти років, або хоч і досягли вказаного віку, але за висновком медичних органів визнані такими, які потребують за станом здоров'я стороннього догляду. Шкода відшкодовується зазначеним особам на термін інвалідності».

У визначенні розміру відшкодування пенсія по інвалідності, призначена потерпілому у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також інші пенсії, допо-

моги та інші подібні виплати, призначені як до, так і після заподіяння шкоди здоров'ю, не враховуються і не тягнуть за собою зменшення розміру відшкодування шкоди. У розмір відшкодування шкоди не враховується також і зарібок (дохід), одержуваний потерпілим після ушкодження здоров'я.

Необхідно зазначити, що призначений у зв'язку з втраченим зарібком (доходом) розмір відшкодування не є величиною незмінною. У випадках, зазначених у законі, його розмір може змінюватися. Так, потерпілий має право на збільшення розміру відшкодування шкоди, якщо його працездатність знизилася порівняно з тією, яка була у нього на момент вирішення питання про відшкодування шкоди (стаття 1203 ЦК України); особа, на яку покладено обов'язок відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я потерпілого, має право вимагати зменшення розміру відшкодування шкоди, якщо працездатність потерпілого зросла порівняно з тією, яка була в нього на момент вирішення питання про відшкодування шкоди (стаття 1204 ЦК України); за заявою потерпілого у разі збільшення розміру мінімальної зарібкової плати розмір відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, підлягає відповідному збільшенню на підставі рішення суду (стаття 1208 ЦК України) [3].

Особливий випадок деліктного зобов'язання пов'язаний з ситуацією, коли виникає обов'язок із відшкодування шкоди тим особам, які в результаті смерті загинули від акту тероризму позбулися засобів до існування. У цьому випадку встановлене законом коло суб'єктів має право на відшкодування шкоди, заподіяної в результаті смерті годувальника, розмір же відшкодування дорівнює розміру тієї частки зарібку (доходу) померлого, визначеного за правилами ЦК України, яку вони отримували або мали право отримувати на своє утримання за життя годувальника (стаття 1200 ЦК України) [3].

У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. Шкода відшкодовується у розмірі середньомісячного зарібку (доходу) потерпілого з вирахуванням частки, яка припадала на нього самого та працездатних осіб, які перебували на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. До складу доходів потерпілого також включаються пенсія, суми, що належа-

ли йому за договором довічного утримання (догляду), та інші аналогічні виплати, які він одержував. Особам, які втратили годувальника, шкода відшкодовується в повному обсязі без урахування пенсії, призначеної їм внаслідок втрати годувальника, та інших доходів [3].

Необхідно зазначити, що розмір відшкодування, обчислений для кожного з осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника, не підлягає подальшому перерахунку, крім таких випадків: народження дитини, зачатої за життя і народженої після смерті годувальника; призначення (припинення) виплати відшкодування особам, що здійснюють догляд за дітьми, братами, сестрами, внуками померлого [7, с. 9].

Заподіювач шкоди – терорист, який призвів своїми діями до загибелі потерпілого від теракту, також зобов'язується відшкодувати витрати і на поховання. При цьому такою особою може бути не тільки той, хто має право на відшкодування шкоди, заподіяної смертю годувальника, а й будь-яка особа, в тому числі організація, підприємство чи установа, що прийняли на себе в добровільному порядку ці витрати. До числа витрат можна віднести організаційні заходи на придбання і замовлення різних аксесуарів для поховання: транспорту, звичайних ритуальних послуг тощо. Оскільки закон не дає відповіді на питання про вартість витрат на поховання, останні, вважаємо, повинні відшкодовуватися з урахуванням фактичної вартості необхідних зроблених витрат [8, с. 87].

Протягом останнього десятиліття в ряді європейських країн розроблені і прийняті закони, що визначають способи і форми виплати матеріальної компенсації особам, які постраждали від злочинів. Із цього питання цікавим є досвід Італії. У цій країні розмір грошової компенсації потерпілим від акту тероризму виріс зі 100 млн лір до 150 млн лір. Право на компенсацію має будь-яка особа, яка не є співучасником або виконавцем злочину, яка стала інвалідом і втратила працездатність не менше ніж на чверть внаслідок вчинення актів тероризму на території Італії. Ступінь інвалідності визначається у відсотках втрати загальної працездатності. Розмір грошової компенсації залежить від ступеня інвалідності. Громадянин Італії, який отримав постійну інвалідність з втратою працездатності в розмірі 2/3 від загальної працездатності, має право вибрати замість разової компенсації, розмір якої може становити 150 млн. лір, довічне забезпечення в розмірі 12 тис. лір на місяць за кожен відсоток втраченої працездатності. У разі смерті або

неможливості отримання грошової компенсації потерпілим від акту тероризму право на її отримання переходить до родичів, які є спадкоємцями жертви [9].

В Іспанії матеріальна компенсація виплачується у разі, якщо особа отримала травму в результаті вчинення терористичних актів. Якщо в результаті вчинених дій настала смерть, право на матеріальну компенсацію мають чоловік, діти жертви або будь-яка інша особа, що перебуває в родинних стосунках з жертвою. Якщо у жертви після смерті залишилися чоловік, діти і батьки, то матеріальна компенсація ділиться на дві частини, одна з яких передається дружині, інша розподіляється між дітьми і батьками жертви. У разі відсутності чоловіка, дітей або батьків компенсацію отримують брати або сестри, які жили разом із жертвою, економічно залежали від неї і не володіють достатніми засобами для існування. При цьому загальна сума матеріальної компенсації співвідноситься з мінімальною заробітною платою і залежить від тяжкості отриманого тілесного ушкодження. У всіх випадках, що закінчилися летальним результатом, компенсація становить 107 місячних окладів. Розмір матеріальної компенсації збільшується на 20 мінімальних розмірів оплати праці, якщо у потерпілого є неповнолітні або повнолітні, але недієздатні діти. Крім того, з урахуванням особливих професійних і сімейних обставин розмір виплати може бути збільшений в 30-100 разів [10].

Законодавство України і міжнародне право проголошують людину, її права і свободи вищою соціальною цінністю. Конституція України встановлює обов'язок держави дотримуватися і захищати недоторканність особи, охороняти життя, здоров'я і гідність людини. Проте на практиці ці найважливіші вимоги реалізуються далеко не завжди і не в повному обсязі. Держава поклала на себе обов'язок надавати матеріальну, моральну, соціально-психологічну, медичну та інші види допомоги, а також відшкодування шкоди, заподіяної жертвам терору.

Позитивний досвід, механізми захисту прав потерпілих у розвинених країнах у сфері захисту жертв тероризму є надзвичайно важливим для нашої держави. Боротьба з тероризмом не може вестися без адекватної компенсації шкоди жертвам з боку держави, про що свідчать міжнародні та внутрішньодержавні законодавчі акти. Європейська конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів зобов'язує держави брати на себе відшкодування збитків. Кожна людина має право

на ефективно поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією країни і Декларацією прав і свобод людини. Вважаємо, що слід надати потерпілому від актів тероризму можливість вимагати в законодавчому порядку розумного задоволення основних життєвих потреб. Обсяг відшкодування шкоди повинен бути повним і включати в себе як реальний збиток, так і неодержані доходи, упущену вигоду.

Зупинимося детальніше на розмірі компенсаційних виплат, передбачених Законом України «Про боротьбу з тероризмом» [11]. Так, якщо особа, яка брала участь у боротьбі з тероризмом, загинула під час проведення антитерористичної операції, членам її сім'ї та особам, що перебували на її утриманні, виплачується за рахунок коштів Державного бюджету України одноразова допомога в розмірі двадцяти прожиткових мінімумів, відшкодувуваться витрати на поховання загиблого, призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника, а також зберігаються пільги, які мав загиблий, на отримання житла, оплати житлово-комунальних послуг тощо.

У разі, коли особа, яка брала участь у боротьбі з тероризмом, стала інвалідом внаслідок каліцтва, одержаного під час проведення антитерористичної операції, цій особі за рахунок коштів Державного бюджету України виплачується одноразова допомога в розмірі десяти прожиткових мінімумів і призначається пенсія відповідно до законодавства України [11].

У разі, коли особа, яка брала участь у боротьбі з тероризмом, під час проведення антитерористичної операції зазнала поранення, яке не потягло за собою настання інвалідності, цій особі виплачується одноразова допомога в розмірі п'яти прожиткових мінімумів [11].

У разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, працівників поліції під час безпосередньої участі в антитерористичній операції одноразова грошова допомога призначається і виплачується у розмірі та порядку, визначених Законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та «Про Національну поліцію» [11].

Висновки.

Таким чином, позитивним моментом Закону України «Про боротьбу з тероризмом»

можна вважати законодавче визначення, що держава здійснює компенсаційні виплати потерпілим від акту тероризму. Проте простежується недоопрацювання питання відшкодування моральної шкоди. У зв'язку з викладеним вважаємо корисним розробити і затвердити на законодавчому рівні методику відшкодування шкоди потерпілим від терористичних актів, яка дозволила би забезпечити безумовне виконання вимог законодавчих актів при визначенні розміру компенсації про повне відшкодування шкоди потерпілим від актів тероризму, а також вирішити проблему з компенсацією моральної шкоди, яка сьогодні часто призводить до оскаржень рішень судів першої та наступних інстанцій і негативного ставлення до цього в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Ківалова Т.С. Щодо характеристики шкоди як підстави виникнення недоговірних зобов'язань. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 41. С. 34-42.
2. Федорчук Н.Б. Захист прав потерпілих від злочину в англо-американській правовій системі та кримінальному судочинстві України: монографія. К.: Правова єдність, 2009. 192 с.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Дрішлюк К.В. Відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням як завдання кримінального судочинства України. URL: http://pap.in.ua/3_2017/66.pdf.
5. Стебелев А.М. Проблеми відшкодування (компенсації) шкоди, завданої злочином, у кримінальному провадженні. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc16/part_2/25.pdf.
6. Цивільне право України: Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. Вид. 2-ге, доп. і перероб. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т. 1. Загальна частина. 696 с.
7. Трунов И.Л. Возмещение вреда, причиненного в результате террористического акта. Профессионал. 2003. № 1. С. 8-10.
8. Кокоева Л.Т., Рыбаков В.А., Соловьев В.Н. Гражданско-правовой механизм возмещения вреда, причиненного актом терроризма : монография. М.: Юрист, 2009. 179 с.
9. Compensation to crime victims – Italy. URL: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_ita_en.htm.
10. Comprehensive care of victims of terrorism in Spain. URL: <http://eucpn.org/document/comprehensive-care-victims-terrorism-spain>.
11. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 року. URL: <https://zakon.help/law/638-IV/edition24.02.2018/page2>.

Статья посвящена раскрытию вопроса об определении размера возмещения вреда, причиненного в результате совершения террористического акта. Исследуется, в частности, порядок возмещения вреда, связанного с потерей потерпевшим в результате совершения акта терроризма заработной платы и других доходов от его трудовой деятельности, а также возмещение вреда, причиненного увечьем, иным повреждением здоровья, а также смертью кормильца. Отдельное внимание уделено освещению опыта европейских стран по установлению способов и форм выплаты денежной компенсации лицам, пострадавшим от преступлений.

Ключевые слова: террористический акт, возмещения вреда, увечье, повреждение здоровья, смерть кормильца, моральный вред.

The article is devoted to the disclosure of the issue of determining the quantum of compensation for harm caused as a result of a terrorist act. There is studied in particular the procedure for compensation for harm caused by the loss by victim of salary and other incomes from his labor activity as a result of the commission of a terrorist act, as well as compensation for damage caused by injury, other injury to health and death of the breadwinner. Particular attention is paid to the coverage of the experience of European countries in establishing methods and forms of payment of pecuniary compensation to persons who have suffered from crimes.

Key words: terrorist act, compensation for harm, injury, damage to health, death of the breadwinner, moral harm.

